

11 Mamma i tid

Jutta Balldin

Under en föreläsning inom påbyggnadsutbildningen till förskollärare hamnade jag och några av studenterna i en häftig diskussion om föräldraskap och moderns förändrade roll i familjen. Föreläsningen handlade om barndom i välfärdssamhället och berörde både forskning och förändrade föreställningar om barns utveckling och sociala kompetens, samt politiska idéer och samhällseliga processer som resulterat i kvinnors förändrade roll i familj och offentligt liv. Studenterna representerar i detta fall främst ett professionellt perspektiv, men många av dem är själva föräldrar. De flesta är kvinnor, vilket troligtvis påverkar diskussionens fokus och vändningar, men innebär inte i detta sammanhang att de är överens i sak. De som tar ton i diskussionen är kvinnliga barnskötare som upplever mödrars förändrade roll som problematisk. I uttalanden som "Mammor går hellre och klipper sig än hämtar tidigt på förskolan", eller "Mammor handlar på Ica innan de hämtar" kan man läsa in en frustration över mammors val att låta barnen vara på förskolan medan de gör annat, framför allt om detta inte är förvärvsarbete. Mammor bör med andra ord vilja ta med sina barn till Ica och frisören, det är som någon av studenterna säger, "socialiserande".

Tanken med detta kapitel är att problematisera moderskap och föräldraskap i ett dubbelt tidsperspektiv. Det innebär att jag i diskussionen både behandlar förändringar över tid, och kulturella föreställningar om mödrars och föräldrars tid med barn. Diskussionen tar avstamp i diskursen om mamman och hur denna skapas och förändras över tid, mellan hem och förskola, och i förhållande till styrande normer om ansvar och omsorg. Med utgångspunkt i studenters, mammors och förskollärares berättelser om

tidsmässiga förändringar och nya sätt breddas sedan analysen av moderskap och ses som del av ett tidsmässigt villkorat föräldraskap.

Studenterna i ingressen uppmärksammar oss på ett för dem upplevt dilemma, men också ett potentiellt problem gällande relationen mellan föräldrar (mammor) och förskola. Frågan handlar i ett geografiskt perspektiv om tid och rum för omsorg och till synes delade meningar i förhållande till ansvar och ansvarsfördelning. Tid används här som ett raster för att förstå och analysera ett moraliskt dilemma, men ses och diskuteras också i termer av en uppenbar bristvara i barnfamiljer, och som en del av välfärdens idé och drivkraft.

Det är inte en slump att diskussionen tog fart just här, inom påbyggnadsutbildningen till förskollärare. Förskolan har delvis ersatt hemmet som vardagligt rum för yngre barn, men förskolan har också utvecklats till att vara något mer än ett kompletterande hem, vilket måste anpassas till andra och nya sätt att leva och samverka, visa omsorg och mötas (Brannen & Moss, 2003). Tid, men också rum, för omsorg om förskolebarnet är förskolans och föräldrars delade intresse och fokus. Hur tiden fördelas och används blir därmed en brännande fråga, och tid används som en måttstock för att mäta moderskap och föräldraskap.

Diskussionen nedan bygger på samtalsliknande intervjuer med två förskollärare som båda har lång erfarenhet av arbete i förskola, samt två flerbarnsmammor som haft sina barn i förskola från 1980 till tidigt 2000-tal. Dessa personer är medvetet utvalda och tillfrågade på grund av sin potentiella möjlighet att kunna se tillbaka och reflektera över både kontinuitet och förändring i mötet mellan hem/förälder och förskola. I texten relateras också till en studie från fackförbundet Kommunal (Lorentzi 2011), samt relevant och aktuell forskning inom området.

En god mor har tid

Motherhood is accorded great significance in Western countries: being a 'good' mother is particularly important for a successful moral

presentation of self and it is indeed questionable whether a 'bad' mother (or a mother who could not claim herself to be 'good') could claim a moral self (May, 2008, s 471)

Att vara en god mor är liktydigt med att vara en människa med god moral, och det moraliskt riktiga i detta fall handlar om rätt tidsprioritering. När mammor lämnar och hämtar sitt barn värderas i förhållande till varför, vilket i sin tur har sin grund i en moralisk diskurs om hur mammor bör prioritera.

Kvinnor balanserar mellan två rådande diskurser. Å ena sidan präglas de av det som i västerländska termer kallas "the subjective turn", en ökande individualism som bland annat innefattar möjligheten att välja, att leva ett autonomt liv, frigjorda från traditionella könsroller och förutbestämda livsbanor. Å andra sidan verkar en mer traditionell diskurs som bygger på socialt ansvar, stabilitet och förutbestämbarhet. Den sistnämnda har stort inflytande över konstruktion och reproduktion av idén om den goda mamman (Miller, 2005; Pickard, 2010). Dikotomin återfinns bland annat i folksagans idé om den goda respektive onda modern. Den goda modern representeras av en varm och kärleksfull mor (madonnan med barnet), och den onda av styvmodern som kyligt tar avstånd (Bäck-Wiklund, 2007).

Den franska filosofen Elisabeth Badinter (2010) menar att i ett samhälle som prioriterar och lyfter fram individen blir moderskapet en utmaning, och en motsägelse. Under 2000-talet växer sig dessutom en naturalistisk trend allt starkare, och som särskilt riktar sig mot barn och mödrar. Den goda modern (som vill sitt barns bästa) ammar länge, gör hemgjord mat, går ner i tjänst och gör allt för att barnet inte ska vistas för länge i förskola eller annan offentlig barnomsorg.

Diskursen om den goda modern är både konstant och föränderlig över tid. En rapport som fackförbundet Kommunal publicerade 2011 (se också Avellan, 2011) visar att föräldrar är känsliga för och präglas av diskursiva trender i förhållande till vad som gör ett gott föräldraskap. Hälften av föräldrarna i studien känner press att hämta sitt barn från förskolan tidigt, var fjärde senast klockan fyra, och över hälften före halv fem. Den främsta anledningen som anges är att många andra barn blir hämtade tidigt.

Normen att hämta tidigt är problematisk menar Kommunal, eftersom den försvårar för föräldrar att förvärvsarbeta och få vardagen att gå ihop. Fortfarande är det främst mammorna som hämtar från förskolan, som går ner i arbetstid, och/eller utnyttjar vårdbidrag. Att huvudskälet till att hämta tidigt handlar om vad andra gör visar att det varken har med föräldrarnas eller barnens behov att göra. 47% har dåligt samvete för att andra hämtar tidigt, 29% anger förskolans öppettider som skäl att hämta tidigt, 27% har dåligt samvete för sitt barn eftersom de inte tycker att förskolans kvalitet är tillräckligt hög, 24% har dåligt samvete för att barnet inte vill gå långa dagar. I rapporten diskuteras möjliga förklaringar som handlar om tidsandan, eller en bred kommersiell lansering av ett hemmafruideal (se Badinters tes om en framväxande naturalistisk trend). Här finns, menar man, inbyggda hot mot jämställdheten, eftersom ”bra och subventionerade förskolor [som därmed nyttjas fullt ut] är en grundsten för jämställdhet och kvinnors möjlighet att försörja sig” (2011, s1). Problemet är att många föräldrar, oavsett förskolans kvalitet, väljer att hämta sitt barn senast klockan fyra, för att andra gör det. Det är alltså en trend som bygger på något mer diffust än dåliga förskolor eller barns ovilja, men speglar både osäkerhet och bristande tilltro.

En studie med nyblivna unga mammor visar hur kvinnors självbeskrivningar och därmed upplevelser av moderskap, begränsas av starka kulturella och sociala förväntningar, och som i sin tur är präglade av genusrelaterade föreställningar om vad nyblivna mammor bör tänka, göra och känna (Miller, 2005). Underliggande och styrande diskurser om moderskap gör det svårt för kvinnor/mammor att välja andra vägar, som till exempel att hämta tidigare eller senare på förskolan än andra. Det finns å ena sidan öppningar i den fritt tänkande individens kultur att förändra bilder av vad moderskap kan vara, å andra sidan och parallellt existerar andra strömningar som talar ett motsatt språk.

Vilken roll spelar förskolan i berättelsen om den goda förskoleföräldern? Några av de intervjuade förskollärarna, som har lång erfarenhet av arbete i förskola, menar att ”pratet om tider” i förskolan är en orsak till stress hos

föräldrar och ibland osämja mellan föräldrar och förskola. Men en av förskollärarna betonar att diskussionen om när man bör hämta och lämna inte är ny. Föräldrars tidsprioritering och jäktade tillvaro är en moralisk knut som bidrar till att skapa (ofta outtalade) schismer i relationen mellan förskola och föräldrar. De intervjuade förskollärarna ser variationen och motsättningarna som ett potentiellt dilemma, men hävdar själva att föräldrars tilltro till förskolan inte bör förväxlas med idén att de aktivt väljer bort tid med sina barn. Förskolan ses av de flesta föräldrar som en plats barn ska vara på, inte bara för barnpassning, säger en av dem. Och trots att många inom förskolan också tolkar förskolan och sitt uppdrag på detta sätt, uppstår osäkerhet och diskussioner om man som förälder lämnar sitt barn på förskolan för att gå hem och städa. Framför allt om det är mamma som gör det.

Hur blev det så?

Mammas tid - från närvaro till engagemang

Att och när kvinnor i stora delar av västvärlden började förvärvsarbeta på heltid är en brytpunkt som har betydelse för den här diskussionen. Kvinnor och yngre barn gick från en delad vardaglig geografi, till skilda tidsrum och delvis skilda vardagliga liv och erfarenheter. En blick över axeln visar att diskursen om den goda mammans närvaro i sina barns liv (hemmet) successivt (men alltså bara delvis) ersatts av diskursen om den goda mammans insikt och delaktighet i sina barns liv och utveckling. Ett antal berättelser om barndom och moderskap från mellankrigstidens England fram till idag visar att mycket har förändrats, men att det också finns värden som består, över tid. Julia Brannens studie (2004) bygger på djupgående intervjuer med mödrar i 11 fyragenerationers familjer i England, och i vilken den yngsta modern har åtminstone ett barn under 10 år.

Gammelmormor är född i början av 1900-talet och är under intervjutillfället ca 80 år. De minns och beskriver sina mammor som familjens kitt. Deras roll var att hålla ihop familjen. Som flickor hjälpte de sina mammor med detta, och med hushållet. Som vuxna mammor beskriver

de flesta förlorade möjligheter vad gäller utbildning. Men det är en brist de främst upplever i förhållande till dagens möjligheter än som något de kände av då. *Mormor* är född under efterkrigstiden och är under intervjutillfället ca 65 år. Några av dem upplevde kvinnors inträde på arbetsmarknaden och alla minns en period av social förändring, grundande av välfärdsstaten och nya idéer om barnomsorg. Om gammelmormor beskriver en barndom med materiella termer är mormor präglad av en psykologisk diskurs som under 50-talet underströk betydelsen av mödrars fulla närvaro i hemmet för barns känslomässiga utveckling och trygghet. Närvaro och moderskärlek var tecken på gott moderskap och mödrar värderades i förhållande till deras ansträngningar att ”vara där” för barnen, dvs hemma snarare än i arbete. Både gammelmormor och mormor minns och berättar om värdet av en hemmavarande mamma, medan mormor å andra sidan också berättar om sina egna positiva erfarenheter av ett vuxet yrkesliv. *Mamma* är född i början av 70-talet och är vid intervjutillfället ca 40 år. Deras berättelser speglar ett växande individuellt ansvar och välfärdsberoende. När de själva blir föräldrar är kvinnors lönearbete en norm. Barndom är och ses som en speciell värld som föräldrar både konstruerar och engagerar sig i, tillsammans med sina barn.

Medan gammelmormor pratar om vikten av att familjer kan erbjuda materiellt trygga barndomar och familjeliv, betonar mormor betydelsen av att föräldrar erbjuder psykologisk trygghet för det individuella barnet. *Mamma* utmärker sig genom att understryka sin egen betydelse och aktiva roll i formandet av sina barns barndom. Under slutet av 1900-talet och som en följd av ökad individualisering ses och förväntas människor reglera sig själva, och ett aktivt föräldraskap betonas inom ramen för politisk styrning och med koppling till barns välfärd (Brannen, 2004). Ett medvetet, påläst och engagerat föräldraskap har alltså delvis ersatt fysisk närvaro som en förutsättning för en god och trygg barndom.

Studien är genomförd i England med dess specifika kultur och samhällsstruktur, men kan också förstås som en del av en generell västerländsk företeelse. Det historiska perspektivet tydliggör det förändrade

moderskapets successiva framväxt, men också betydelsen av att förstå moderskap och dess villkor i förhållande till strukturella, historiska, kulturella och personliga förändringar över tid. De senaste femtio årens förändringar i välfärdsfamiljen har skapat nya möjligheter för kvinnor, men leder också till nya utmaningar för mödrar. Nyblivna mammor saknar idag ofta direkta erfarenheter av omsorg och omvårdnad, eftersom de dels föder och fostrar färre barn och dels bor och skapar familjeliv i skilda geografiska rum. Äldre generationer finns inte närvarande som en referenspunkt och stöd på samma självklara sätt som tidigare. Föräldrar och mödrar kan inte förlita sig på erfarenheter utan hänvisas i större utsträckning till experter och expertkunskaper. Trots att många föräldrar är pålästa och kan mycket har de lite praktiska erfarenheter (Miller, 2005; Gustavsson, 2011). Experten, i form av läkare, psykologer och barnmorskor, har tolkningsföreträde och ges stort inflytande i en tid av motsägande ideal och osäkra föräldrar (Brannen & Moss, 2003).

Att expertens teorier och råd förändras över tid och rum är dock lätt att glömma bort menar Badinter (2010). Föreställningar om barndom och moderskap förändras över tid, från en generation till en annan. Delvis mot bakgrund av forskning och kunskap, och delvis i förhållande till politiska, sociala och kulturella ideal vad gäller barns och kvinnors position i familj och samhälle. 2000-talets progressiva och ofta ytterst plikttrogna mamma gör moderskap på ett annat sätt än hennes mamma, i slutet av 1900-talet. Då strävade kvinnor i högre utsträckning efter att uppnå frigörelse, jämlikhet i relationer och balans mellan moderskap, personliga och professionella intressen. Det är en form av moderskap som delvis ifrågasätts idag, som en reaktion på den tidens feminism, och mot bakgrund av diskursen om det lilla barnets utsatthet och riskanalyser rörande barns hälsa.

Möjliga moderskap är alltså delvis en generationsfråga, men kan också förstås i termer av en utvecklingsprocess. I intervjuer med i studien medverkande mammor som har fem respektive sex barn, och därmed relativt lång erfarenhet av att vara mödrar, gör de tydligt att de har dubbla roller i livet, men också att denna dubbelhet inte behöver vara en

motsättning. Båda kvinnorna ger uttryck för en vilja att kunna kombinera närvaro och fostran till självständighet i sitt moderskap. Det är viktigt att kunna skapa och upprätthålla traditioner inom familjen, men också vara öppen för olika barns förmågor och intressen säger de. En central drivkraft för dessa kvinnor är att visa att det går. Det går att vara mamma till flera barn och samtidigt göra egen karriär i arbetslivet. De tror på sin förmåga, men kan läsa in en större osäkerhet i yngre familjer. En av de intervjuade säger, ”Jag tycker ju att föräldrar är en mycket större resurs än de själva förstår att de är. Det är ju ändå de som äger sina barn. Och vad är det som säger att man föds till en bra mamma? Man får ju lära sig att bli så bra man kan bli, man får jobba med sig själv hela livet”.

Man föds inte till en bra mamma. De intervjuade mammorna ser moderskap som föränderligt över tid och i förhållande till den tid de lever, och de är medvetna aktörer i denna process. Givetvis präglade av erfarenheter, klasstillhörighet och individuella drivkrafter, och som tillsammans ge dem en förmåga att se förbi motsägande krav och förväntningar, och skapa egna, om än gemensamma.

Moderskap är både en kulturellt gemensam och individuell handling, men framför allt är det en roll och ett sätt att vara som görs och utformas efterhand, och som ser olika ut beroende av både inre och yttre möjliggörande faktorer.

Nature knows only one way to be a mother. This is not the case for women, who are endowed with consciousness, personal histories, desires and differing ambitions.

Elisabeth Badinter (2012)

Föräldrar har inte tid (?)

Diskussionen med studenterna i påbyggnadsutbildningen avslöjade en underliggande frustration gentemot förändrade föräldraroller och andra sätt att använda och prioritera tid med barn. ”Varför skaffar man barn om man inte vill vara med dem?” frågar sig en student. Denna fråga är problematiskt

eftersom den, förutom att innefatta en direkt kritik mot föräldrar också kan tolkas som en kritik mot välfärdssamhället och inte minst förskolan själv, vars position bärs upp av välfärdens behov av arbetande föräldrar, men också gemensamma tidiga satsningar vad gäller yngre barns sociala utveckling och lärande. Barn kommer enligt dessa kvinnliga studenter i kläm i en era var samtida levnadsvanor och ideal utmanar tidigare sätt att tänka om och göra föräldraskap. En farhåga som kan relateras till det moderna samhällets psykologisering av barndomen och övertygelsen om att barndom präglar livet i sin helhet. Barnets tidigaste erfarenheter ges speciell tyngd i förhållande till dess fortsatta utveckling. Inom ramen för denna utvecklingspsykologiska övertygelse finns också ”et budskab til forældrarne – og i særdeleshed til moderen – om deres uvurderlige betydning for barnet og dets udvikling, og at det for dem gælder om at skabe forudsætninger for en fri og harmonisk barndom” (Kristjánsson, 2007).

En annan student säger i samma anda att ”föräldrar idag har inte tid för sina barn”. Det är ett inte sällan använt uttryck som behöver problematiseras menar jag. Först och främst måste föräldrars och inte minst barnfamiljers vardagliga livspussel förstås utifrån de varierade och förändrade villkor som föräldrar och barn hanterar idag. Föräldraskap och barndom bör ses och förstås som socialt konstruerade fenomen som alltså skapas i förhållande till omgivningens erbjudanden, behov och krav. Det innebär att vuxna och barn är aktörer inom och mellan specifika positioner, men inte självklart att de är fria att använda tid och rum som de själva vill.

Förutom utmaningen att fostra och vägleda barn i ett samhälle som ställer höga krav på individens utveckling och självständighet, måste föräldrar idag försöka hitta en balans mellan deras olika roller som förälder och arbetstagare. Ökade krav på ett engagerat och aktivt föräldraskap följs åt av ökade krav på arbetsinsatser (Moqvist, 2011). Föräldrar är de som i första hand ges ansvar för barns utveckling och välbefinnande. Samtidigt förväntas de arbeta och bidra till utveckling av välfärden.

Vardagslivets tidsgeografi och hur olika tidsrum samverkar eller inte, präglar föräldrars möjligheter att utforma föräldraskap och familjeliv.

Arbetslivets tidsramar är inom de flesta yrken förhållandevis fasta och svåra att tänja på, eller kompromissa om, medan omsorgens tid egentligen inte går att mäta eller fastställa eftersom den både är individ- och situationsberoende (Balldin, 2006; Kristjánsson, 2007). Föräldrar idag balanserar mellan olika tidskrav och temporala behov. Barns, barnomsorgens, arbetsgivares och individens behov ska samverka mot bakgrund av mer eller mindre uttalade berättelser om vad som är rätt och fel.

Tidsbrist eller andra tider

Människor uppmanas i större utsträckning än tidigare att skapa en egen biografi, en plan för livet och ett sätt att vara här och nu. Det kan (ska) tolkas som en möjlighet men upplevs också som utmanande, och innebär ett ständigt planerande av tid i förhållande till omvärldens värderingar om vad som är rätt gällande utveckling, liv, framgång och lycka (Balldin, 2006; Bauman 2007). Tid är en handelsvara, på alla nivåer i samhället. I vår kultur länkas tidens mening till produktivitet, utveckling och stimulans, medan väntan eller att ”bara vara” har lägre värde. Omsorg och närhet i relationer ses som viktiga ingredienser i livet, men är samtidigt svåra att kombinera med krav på rörelse och resultat. Människans strävan efter att använda tiden rätt enligt samtida värden leder utifrån dessa tvetydiga ideal till en känsla av ständig brist på tid och kontroll (Balldin, 2006).

I föräldraskap blir denna dubbelhet speciellt tydlig. Tidsbrist är ett fundamentalt vardagligt villkor i nordiska småbarnsfamiljer, och en vanligare orsak till oro och problem än till exempel ekonomi (Kristjánsson, 2007; Sommer, 2009). Föräldrar jobbar sammanlagt tio timmar mer i veckan än på 1970-talet och deltidsarbete har minskat. Mer än 90 procent av föräldradeltiden tas ut och används av kvinnor, medan män i större utsträckning fortsätter att jobba heltid eller till och med övertid (Larsson, 2012). Att föräldrar till yngre barn arbetar heltid innebär att barnfamiljer blir mer styrda av olika tidskrav och får svårare att få vardagen att gå ihop. Genom mer arbete får familjer överlag en bättre materiell standard och ökad materiell flexibilitet, men de får mindre kontroll över tid och förlorar möjligheten att vara temporalt flexibla och följsamma (Kristjánsson, 2007).

Studier visar att arbetstidens längd, antal barn och huruvida man är ensamstående eller inte är faktorer som har betydelse för föräldrars upplevelse av tidspress. Vidare svarar en hög konsumtionsnivå mot ökad tidspress. Efterhand som människor tjänar mer blir de alltså mer pressade av tid (Larsson, 2012).

Barnfamiljers tidsmässiga välfärd är en aspekt av barnfamiljers villkor och yngre barns utveckling och lärande som sällan behandlas i forskning eller politiska reformer (Hagemann, Konrad H & Alleman-Ghionda, 2011; Larsson, 2012). Om välfärdsåtgärder behandlar tid görs det på ett objektiva sätt. En nackdel med detta är att olika aspekter av tidsmässig välfärd som till exempel fri tid eller övertid värderas utifrån, av någon annan än den som upplever och lever denna tid. Fri tid ses i vår kultur som något positivt och övertid som främst negativt, men det behöver inte med självklarhet vara så för alla människor. Subjektiva mått på tidsmässig livskvalitet handlar mer om vad människor faktiskt upplever, när och om man känner sig jagad av tiden till exempel (Larsson, 2012). Hur man använder, men också upplever tid, präglas således av kulturella och sociala värden, men mäts och bedöms ofta i förhållande till objektiva mått.

Upplevelsen av tidsbrist är hos föräldrar till yngre barn ofta intimt förbunden med dåligt samvete för den tid man inte är med sitt barn, och att man i faktisk samvaro med barnet strävar efter att kompensera för förlorad tid. Inom ramen för en nordisk studie om småbarnfamiljers vardagsliv ses till exempel föräldrar skapa intensiv samvarotid med sina barn den första timmen efter att de kommer hem från arbete och förskola eller annan barnomsorg. Vardagslogistiken kan liknas vid ett stafettlopp där den ena föräldern avlöser den andra för att alla olika behov och intressen ska kunna tillgodoses. Föräldrar utvecklar tidsbesparande strategier som till exempel att turas om att hämta och lämna på förskola eller annan barnomsorg, att ta hand om morgonbestyren och kvällsrutiner. Den förälder som lämnar på förskolan är ofta inte densamma som hämtar. Det händer mycket sällan att båda föräldrar hämtar och/eller lämnar, och om de gör det beror det på att de har en gemensam arbetsplats eller ska till en gemensam aktivitet efter

hämtning (Kristjánsson, 2007). Ensamstående föräldrar har tuffare tidsvillkor eftersom de inte kan dela omsorgsarbete och praktiska vardagliga måsten (Sommer, 2009).

En annan tidsbesparande strategi är att ställa högre krav på barn att hjälpa sig själva. Självständighet ses som en del av den sociala kompetens vi gärna ser barn utveckla, i förhållande till idén om välfärdsstaten, och för att moderna familjer ska fungera (Sommer, 2005; Kristjánsson, 2007).

Uppfostran till självständighet är till exempel centralt för de intervjuade mammorna, och är tydligt formulerat som en del av förskolans fostransuppdrag.

Förskola i en ny tid

Hur vardagens tidsgeografi ser ut och hanteras har sin grund i de olika tidsramar och temporala krav som föräldrar idag måste hantera och väga mot varandra. De balanserar mellan strikta tidsscheman och en omsorgstid som inte går att planera eller boka in på förhand. Uttrycket *föräldrar idag har inte tid* kan tolkas som en självvald tidsprioritering och en i förskolans riktning förskjuten omsorgstid, men måste förstås som resultatet av en mer komplex och framförallt förändrad familjesituation i förhållande till temporala möjligheter och val.

Under hela 1900-talet förstärks barnets position i välfärdens familj och samhälle, och förskolan som institution konstruerad *för barnets skull* kan ses som en ”aktör för ökad demokratisering, individualisering och förändrade medborgarskap för såväl man som kvinna” (Tallberg Broman, 2009, s 209). Välfärdens individualiserade, kompetenta barn konstrueras i förhållande till en aktiv och jämställd förälder och förskolans utbyggnad under 1970-talet präglades av samsyn och gemensamma drivkrafter. Förskolan sågs av både förskolans personal och föräldrar som ett positivt förändringsmedel i förhållande till familjeformer, relationer, en generellt bättre barndom och ett bättre samhälle. Mot slutet av 1900-talet förändras förväntningarna på förskolans möjligheter och föräldrars delaktighet i sina barns liv och utveckling betonas allt tydligare (Ibid).

De intervjuade flerbarnsmammorna beskriver en upplevd attitydförändring i mötet med förskola från slutet av 1900-talet till början av 2000-talet. De menar att det under 1980-talet var mer accepterat att hämtning och lämning skedde vid olika, inte förutbestämda tider, och ibland mycket sent. De upplevde vidare att förskolans personal samarbetade på ett mer flexibelt sätt. ”Det var mer naturligt”. Idag är det viktigt med tider, och att man passar dem säger en av mammorna. Hon tycker att förskolan blivit mer strukturerad, man räknar timmar, mäter mål, kanske som en konsekvens av ekonomi och politik. Den uppstramade tiden ses som irrationell. Om jämlikhet i familjer och arbetslivet ska vara möjligt måste barnomsorgen vara flexibel, menar en av mammorna. Mammornas beskrivning av förändrade attityder har inte en ensidig förklaring. Det är förändringar som har sin grund i förändrade förväntningar på föräldrar, ett förstärkt pedagogiskt uppdrag, tydligare fokus på förskolebarns inflytande och kunskapsbildning, och familjers förändrade livsvanor.

Ansvarsfördelningen mellan hem och förskola har fått delvis nya förtecken eftersom föräldrarnas ansvar och delaktighet i förskolans verksamhet betonas jämte förskollärares delaktighet i barns sociala liv och utveckling (Balldin & Tallberg Broman, 2010). En förskollärare säger att det på ett sätt var lättare tidigare, för då gjorde man som föräldern ville. Idag uppstår det ibland konflikter mellan förälderns intresse och uppdraget/viljan hos förskolläraren att utgå från barns intressen och behov.

De två intervjuade förskollärarna har lång erfarenhet av att arbeta i förskola och deras samlade erfarenheter ger dem förstås en särskild styrka och också större möjlighet att se och värdera sin egen utveckling över tid. Samverkan med föräldrar är till exempel en aspekt av yrket som de menar blir bättre över tid, och i förhållande till egen professionell utveckling. Samtidigt har relationer mellan förskola och hem förändrats i den bemärkelsen att föräldrar idag verkar behöva och söker mer stöd i förhållande till frågor som till exempel fostran. De upplever en större osäkerhet hos föräldrar idag, och som de måste hantera. En av dem säger att ”föräldrar behöver ibland få prata av sig, och det har jag fått kämpa mycket

med". Det är ett uttryck som återspeglar den utmaning som ligger i det vidgade uppdraget, och professionens komplexa sociala uppdrag.

Grundutbildningen till förskollärare har tidigare inte uppmärksammat föräldraskap och föräldrasamarbete i större utsträckning (Balldin & Tallberg Broman, 2010), och även om det får mer utrymme idag, är frågan om utbildningens pedagogiska fokus svarar mot den sociala kompetens som ett fungerande föräldrasamarbetet i många fall kräver. Ett fungerande samarbete bygger på ömsesidig insikt och förståelse för förskolans uppdrag och föräldraskapets samtida villkor. Brist på detta kan leda till att schismer och fördomar får växa fritt och skapa segmenterande bilder av vad som är rätt och fel i förhållande till tid för omsorg och fostran.

Det finns, menar Kristjánsson (2007) en tendens bland föräldrar idag att vilja överlåta en del fostransansvar till förskolan, och när barn gör framsteg i sin (självständighets) utveckling får förskolan positiv respons och ökat förtroende. Förskollärarna bekräftar detta och menar att många föräldrar har stor tilltro till förskolans möjligheter för deras barns välbefinnande och utveckling. Här finns en grogrund till ett konstruktivt samarbete.

Mellan två tidsrum, hem och förskola, positioneras barnet in som den ansvaret handlar om, den som ska få omsorg från olika håll. Olika värden möts och trots att man kanske inte alltid är överens (något annat vore ju orimligt) förväntas man samverka för barnets bästa.

Hur blir det individuella barnet sett, förstått och bemött? Hur tydliggörs dess röst och perspektiv? Det är lätt att se och kanske välja en diskussion om den potentiella problematiken, men mer konstruktivt att se och arbeta utifrån möjligheterna. Oliktänkande kan ses som en väg till utveckling och stöd för både professionella och vuxna, menar Gunilla Niss (2010). Om det delade ansvaret förstår och hanteras med barnets bästa i åtanke måste de vuxna parterna se skillnader som något att utgå ifrån, snarare än fastna i. Samverkan för barnets bästa måste bygga på respekt för skillnader, eftersom barn är de första att känna av ogillande, oavsett från vilket håll det kommer.

I denna relation finns också olika sätt att förstå och använda tid. Både barn och vuxna lever i, skapar och reproducerar olika tidsrum i det

vardagliga, varav hem, förskola, arbetsplats är de mest centrala. Dessa präglas i olika utsträckning av människor som formar dem utifrån egna intressen, och politiska, sociala och kulturella värden som styr vad som är möjligt.

Avslutande reflektioner

Det ligger i tiden, som Baldur Kristjánsson (2007) skriver, att föräldrar idag upplever att de inte har tillräckligt mycket tid för sina barn, trots att ingen föräldrageneration tidigare har ägnat sina barn så mycket tid. Uttrycket *föräldrar idag har inte tid* avtäcker traditionella föreställningar om hur föräldrars tid bör användas, men också en förenklad tanke om småbarnsföräldrars tid och rum för omsorg. Berättelsen om tidsbrist i familjer där båda föräldrarna arbetar heltid bygger på ett objektiva tidsperspektiv. Genom att enkom räkna timmarna ser man inte den existentiella, subjektiva sidan av tid. Upplevelsen av sociala praktiker som omsorg, samtal och umgänge kan inte bara mätas utifrån tiden det tar. Sociala praktiker formas och styrs av existentiell tid (Schatzki, 2005).

Ingen av studenternas frågor om föräldrars och mödrars tid och tidsanvändning har ett enkelt svar, och det är en av kapitlets centrala poänger. För att räta ut frågetecknen måste vi förstå och hantera dem som uppkomna på skiljelinjen mellan tidigare och nya sätt, förändrade tidsvillkor och normativa motsägelser. En viktig tanke och som jag hoppas blir tydlig i diskussionen är att tid för omsorg eller tid med barn inte enkom kan mätas och värderas utifrån timmar som går. Hur tid används och upplevs är minst lika centrala aspekter av detta, och borde få mer utrymme i diskussioner om föräldraskap och omsorg. Det hänger ihop med en annan poäng med detta kapitel, nämligen betydelsen av utrymme för mångfald i görande av föräldraskap/moderskap, för olika sätt att göra omsorg i tid och rum. Tid och rum för omsorg finns mellan människor och inom relationer, medan dess utsträckning i tid, var omsorg görs, ges och tas emot är färgat av normer och idéer om fördelning och ansvar. Idéer om omsorgsansvar skapas

över tid och i förhållande till moraliska aspekter, ibland görs de explicita, till exempel genom politiska reformer, ibland inte. Vi bör vara medvetna om olika men samtidigt existerande ”sanningar”, inte minst gällande moderskap och omsorg (Brannen & Moss, 2003).

Gunilla Halldén (2011) understryker vikten av att inte glömma bort behovet av omsorg i kampen om vem som bär ansvaret. En viktig aspekt av omsorg menar hon innefattar respekt för och erkännande av den andre, men utan att utifrån definiera den andres behov. Omsorg bör inte enbart ses som en riktad handling från vuxen till barn. Omsorg berör alla människor, och det är en ömsesidig process som tar mer utrymme än tid.

Begreppet ”caringscape” (flytande omsorg) används av några forskare för att väcka tankar om och understryka behovet av en större medvetenhet om omsorgens förändrade vara i den vardagliga rytmen som inkluderar både omsorg och arbete. Begreppet bidrar vidare med ett tidsgeografiskt perspektiv i en familjepolitik som sällan tar hänsyn till rumsliga och tidsliga aspekter av föräldraskapets villkor (McKie, Gregory och Bowlby, 2002).

A caringscape perspective would consider the complexity of spatial-temporal frameworks and reflect a range of activities, feelings and reflective positions in the routes people map and shape through caring and working. (McKie, Gregory & Bowlby, s 914)

Metodologiskt är det viktigt att se och förstå intervjuerna med föräldrar och förskollärare i ett livslångt tidsperspektiv. Berättelser från förr måste betraktas och tolkas utifrån vad de är, personliga minnen, små fickor av historia, förvarade och förvaltade inom individer (Brannen 2004). Hur och vad man minns av vad som hände 20 eller 30 år tillbaka i tiden är givetvis inte alltid exakt förenligt med generella tendenser eller gemensamma erfarenheter. Det som beskrivs vara en generell tendens, kanske var en personlig idé, då, och det som man idag tolkar som stress eller oro hos andra föräldrar och familjer, kanske förstärks mot bakgrund av den självtillit och säkerhet som erfarenheter och kunskap gett efterhand. De intervjuade kvinnorna ger uttryck för en säkerhet i förhållande till sitt moderskap respektive profession. Det bidrar enligt Margareta Bäck-Wiklund (2007) till

en känsla av sammanhang som möjliggör reflektion både gällande den egna utvecklingen och en kritisk analys av omvärld och strukturella förändringar. Samtidigt är informanterna få och deras berättelser måste därmed ses och förstås som nedslag och tankar kring tendenser som man märkt och känt av i förhållande till de specifika positioner man intar.

Det finns givetvis variationer både gällande moderskap och förskolläraryrket och som har att göra med social klass, generation, etnicitet och så vidare. Jag har inte behandlat dessa variationer specifikt utan valt en mer generell ansats med fokus på dominerande moraliska diskurser om moderskap i relation till förändrade tidsgeografier och tidsvillkor som en central aspekt av föräldraskap. Detta ses som centrala förutsättningar och utgör en del av den komplexa vardag som blir synlig, formas och rekonstrueras i mötet mellan förskola och föräldrar, mellan barn och vuxna.

Att gå vidare med

Fundera över olika sätt att närma sig och förstå föräldraskap idag. Utgå från och arbeta med socialt förändrade villkor och samhälleliga förväntningar, diskurser om föräldraskap/moderskap/faderskap, och analysera förskolans roll i förhållande till föräldraskap och familj.

Gör intervjustudier som bygger på livsberättelser. Intervjua mor- eller farföräldrar/äldre personer om deras barndom, skoltid, familjeliv, föräldraskap eller annat valt ämne. Analysera dem i förhållande till sociala och/eller utbildningspolitiska förändringar över tid och informanternas egna tidsperspektiv.

Litteratur

- Avellan, Heidi, Längst på dagis vinner, *Sydsvenska dagbladet*, 2011-03-19
- Badinter, Elisabeth (2010). *The conflict. How Modern Motherhood Undermines the Status of Women*. New York: Metropolitan Books.
- Badinter, Elisabeth (2012). A Philosopher's Case Against Modern Motherhood. *The Huffington Post*, 2012-04-24 www.huffingtonpost.com.
- Balldin, Jutta (2010). Barndomens geografi och platser för nuet. I: Qvarsebo, J & Tallberg Broman, I (red) *Från storslagna visioner till professionell bedömning. Rapporter om utbildning, Malmö högskola*.
- Balldin, Jutta & Ingegerd Tallberg Broman (2010). Förskolan och de utsatta barnen – utmaningar och möjligheter. *SOU 2010:64, Delbetänkande av utredningen om översyn av skolans arbeten med utsatta barn, Utbildningsdepartementet*.
- Bauman, Zygmunt (2007). *Consuming life*. Cambridge: Polity Press
- Brannen, Julia & Moss, Peter (2003) (eds) *Rethinking Children's Care*. Buckingham: Open University Press.
- Brannen, Julia (2004). Childhoods Across the Generations: Stories from women in four-generation English families. *Childhood*, 2004, 11:409.
- Bäck-Wiklund, Margareta (2007). Moderna moderskab. I: Dencik, Lars & Per Schultz Jørgensen (red) *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels forlag.
- Gustavsson, Lars H (2010). *Växa – inte lyda*. Stockholm: Norstedts
- Halldén, Gunilla (2011) Omsorg vs lärande – förskolan som en del av barns vardagsliv. *Tidskrift för Psykisk hälsa. Temanummer Förskolan*.
- Kristjánsson, Baldur (2007). Hverdagslivet og tidens problematik. Nogle erfaringer fra en nordisk undersøgelse af børns opvækstvilkår. I: Dencik, Lars & Per Schultz Jørgensen (red) *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels forlag.
- Larsson, Jörgen (2012). Studier i tidsmässig välfärd. *Akademisk avhandling, Göteborg Studies in Sociology No 49, Göteborgs universitet*.

- Lorentzi, Ulrika (2011). "Alla andra hämtar tidigt" – En undersökning om öppettider och tider för hämtning och lämning på förskolor. *Rapport, Kommunal*.
- May, Vanessa (2008). On being a "Good" Mother: The Moral Presentation of Self in Written Life Stories. *Sociology*, 2008, 42:470.
- McKie, Linda, Susan Gregory & Sophia Bowlby (2002). Shadow Times: The Temporal and Spatial Frameworks and Experiences of Caring and Working. *Sociology*, 2002, vol 36(4):897-924.
- Miller, Tina (2005). *Making Sense of Motherhood. A Narrative Approach*. New York: Cambridge University Press.
- Moqvist, Ingeborg (2003). Constructing a parent. In: Bloch, M N, Holmlund, K, Moqvist, I & Popkewitz, T S (eds) *Governing children, families and education. Restructuring the Welfare State*. New York: Palgrave MacMillan.
- Niss, Gunilla (2010). Betydelsen av samarbete mellan förskola och föräldrar. I: Gustafsson, I & M, Kihlbom (red) *Ta föräldrar på allvar. Om föräldraskap och föräldrastöd*. Svenska föreningen för psykisk hälsa, Sfph och Ester Bomans stiftelse, EBS, Stockholm.
- Pickard, Susan (2010). The "Good Carer": Moral Practices in Late Modernity. *Sociology*, 2010, 44:471.
- Schatzki, T.R (2005). Where times meet. *Cosmos and History: The Journal of Natural and Social Philosophy* 1, 191-212.
- Sommer, Dion (2005). *Barndomspsykologiska fasetter*. Stockholm: Liber.
- Sommer, Dion (2009). *Barndomspsykologi. Utveckling i en förändrad värld*. Stockholm: Liber.
- Tallberg Broman, Ingegerd (2009). Från föräldrars ensamrätt till föräldrars delaktighet. I: Markström, A-M, M Simonsson, I Söderlind & E Änggård (red) *Barn, barndom och föräldraskap*. Stockholm: Carlssons bokförlag.